

CRISTIAN MANOLACHI

REVOLVERUL ARHANGHELULUI

MIȘCAREA LEGIONARĂ ȘI MISTICA
ASASINATULUI POLITIC

 HUMANITAS
BUCUREȘTI

Cuprins

<i>Introducere</i>	7
1. Prolog. Asasinarea prefectului de poliție al Iașilor	13
2. Mișcarea studențească antisemită sau dictatura aritmeticii	20
3. Demonizarea trădării. Complotul studențesc și cazul Vernichescu	28
4. Mitul conspirației iudaice. Cazurile Grünspan și Falik	36
5. Legionarismul (I). Jertfa omului-erou	46
6. Starea națiunii	57
7. Violența epigonilor văcăraștenilor	67
8. Cucerirea sufletelor țărănimii	78
9. Asasinarea prim-ministrului I.G. Duca	86
10. Mitul unității. Asasinarea brutală a disidentului Mihail Stelescu	95
11. Moartea legionară. Sacrificiul camarazilor Moța și Marin	102
12. Legionarismul (II). Cele zece porunci legionare	110
13. Jocul de-a democrația. Apogeul electoral al extremei drepte	120
14. Terorismul de stat. Asasinarea „Căpitanului”	127
15. Asasinarea prim-ministrului Armand Călinescu	137
16. Asasinatul legionar și masacrul carlist. Cinci perspective personale	144

17. De la măcelul din toamnă la destinderea din primăvară	152
18. Deziluzia regimului carlist	159
19. Puciul generalului și revoluția comandantului	167
20. Legionarismul (III). Țara soarelui sfânt de pe cer	178
21. Psihoza terorii. Asasinatele de la Jilava	194
22. Dezumanizare. Rebeliunea legionară și pogromul de la București	206
Retrospectivă. Mișcarea Legionară și mistica asasinatului politic	221
<i>Note</i>	237
<i>Bibliografie</i>	263

Introducere

ANII DE PACE DE DINAINTEA CELUI DE-AL DOILEA RĂZBOI Mondial au adus cu ei dezlănțuirea violenței politice la un nivel nemaivăzut până atunci: prefecți de poliție uciși pe treptele tribunalului, prim-miniștri asasinați pe peronul gărilor ori mitraliați în automobilele de protocol, ziua în amiaza mare, foști prim-miniștri și miniștri executați sumar în pădurile dimprejurul Bucureștilor, miniștri, afaceriști sau ziariști atacați brutal în propriile birouri, studenți, profesori și rectori bătuți cu bestialitate (asta când nu erau împușcați direct pe stradă), foști demnitari de rang înalt suprimați în închisori și, deloc în ultimul rând, evrei jefuiți și uciși cu sânge rece. Oricât de lugubru, tabloul descris nu e nicidecum complet, întrucât guvernării de atunci au înțeles să reacționeze în afara legii, în afara tribunalelor și a statului de drept. Mai mult, reprezentanții clasei politice tradiționale, frustrați, la rândul lor, de faptul că nu izbuteau să câștige procesele intentate legionarilor criminali, au reacționat nu mai puțin brutal, cu instrumente specifice terorismului de stat. Bilanțul sumbru al perioadei interbelice mai include studenți arestați, bătuți și, în unele cazuri, uciși în beciurile Prefecturilor de Poliție, lideri ai Gărzii de Fier asasinați în închisorile carliste, din ordinul clar al înalților funcționari ai statului, dar și legionari uciși fără judecată,

în piețele publice ale orașelor țării și, mai apoi, expuși pe caldarâmul devenit *ad-hoc* un soi de muzeu macabru.

Nu ne-am propus să relatăm detaliile sordide ale tuturor acestor crime – deși, poate, uneori, am făcut și asta. Am încercat, în schimb, să le înțelegem, dar și să explicăm resorțurile ce se află în subsidiarul acestor manifestări violente. Pe parcursul acestui demers, ne-a fost dat să descoperim o încrengătură de mituri atât de amețitoare, încât oamenii și-au pierdut simțul rațiunii și al omeniei, ajungând să-și vândă sufletul în noua lume a religiilor politice inventate de obsedantul secol XX. Am încercat, așadar, să reconstituim rețeta acestui cocteil mitologic și am găsit că a fost aseasonat cu toate ingredientele clasice – precum nostalgia unui trecut idealizat și proiectarea unui viitor glorios, preținsa unitate pierdută a națiunii române și promisiunea regăsirii acesteia, pervertirea învățăturilor creștine și prefacerea ideologiei în religie, mania culpabilizării străinilor – ce conspiră împotriva românilor onești, naivi, resemnați. Se iau toate aceste ingrediente, se agită bine și apoi se adaugă obsesia creării *României românilor*, promisiunea demantelării sistemului occidental capitalist – promotor al inechității și al egoismului – și a instaurării armoniei sociale perfecte (legionare, firește). Tușa finală aduce necesitatea biruirii naturii umane decadente și crearea Omului Nou, a omului de credință, erou și viteaz, corect până-n măduva oaselor, ce mai (!), românul desăvârșit – cel mai bine ipostaziat în imaginea liderului legionar Corneliu Zelea Codreanu. Tocmai în numele acestor deziderate, camarazii îmbrăcați în cămașa verde legionară au ucis cu inima împăcată și au primit moartea cu bucurie

În ultima parte a anilor '30, românii au căzut în patima micului război civil dintre legionari și carliști. Nu am considerat necesar să ne oprim doar asupra personajelor atunci considerate providențiale, aflate fie de o parte a baricadei

(Codreanu, Moța ori Sima, A.C. Cuza și Goga), fie de alta (Carol II, Duca, Iorga, Armand Călinescu, Argetoianu), judecând că ar trebui să ne îndreptăm atenția și către mica istorie, în demersul nostru de cercetare. Am căutat să-i înțelegem și pe *Ion-țăranul* sau pe *Jean din Micul Paris*, ori pe studentul ajuns în marile orașe universitare, dar provenit de la coarnele plugului, și reprezentativ pentru intelighenția căreia legionarismul i-a sucit mințile. Am găsit cu cale să empatizăm atât cu șeful mai mic din eșalonul doi al conducerii Gărzii de Fier ori cu activistul legionar de la sate, cât și cu legionarul de rând, mulți dintre ei ajunși tartori în unitățile paramilitare ale organizației.

Am vrut să scoatem la iveală și dramele celor vânați în acest război civil, anume pentru a evidenția acea psihoză a fricii care s-a instalat nu numai la nivelul exponenților clasei politice tradiționale – liberali, țărâniști, carliști sau chiar vechi legionari, considerați trădători – dar și a intelectualilor potrivnici Mișcării, cu toții speriați de perspectiva unei vizite la domiciliu a camarazilor îmbrăcați în scurta neagră din piele, specifică Poliției Legionare. În tabăra adversă, am surprins trăirile intense ale gardiștilor închiși în lagărele carliste; aceștia, fie lideri politici, intelectuali sau rânđași, erau hotărâți să înfrunte vitregiile închisorilor, cu hotărârea martirilor creștini de altădată.

În timpul Statului Național Legionar, visul promis s-a vădit o distopie, iar manifestările violenței nu doar că s-au înmulțit, ci au și crescut în intensitate, camarazii dezvoltând o pasiune nefirească din a-i vedea suferind pe cei slabi și neajutorați. Tehnicile de tortură au întrecut imaginația oamenilor din epocă, mult mai puțin sensibili decât cei de astăzi, iar ingredientele acestui cocteil cuprindeau, de data aceasta: simpli zugravi loviți cu vâna de bou; comercianți bătuți după o tehnică folosită în metalurgie („bătutul la patru ciocane”); oameni cărora le-au fost administrate purgative

puternice și au fost izolați într-o încăpere de mici dimensiuni, cu scopul de a *înota* în propriile dejecții; indivizi imobilizați și însemnați pe chelie cu semnul svasticii; oameni legați fedeleș la stâlpul infamiei, cărora, intrați în nesimțire și storși de vlagă, le-a fost sprijinit capul de o țepușă, pentru a nu se sufoca și a rezista supliciului; evrei cărora li s-au despicat pânțele și li s-au înnodat măruntaiele, cu scopul de a simula macabra estetică a unui nod de cravată. Nu mai puțin tortură a fost și faptul că rudele ori prietenii tuturor acestora nu au întârziat să afle vești despre cruzimile aplicate de gardiști ori au fost, chiar, obligați să asiste la multe dintre cele amintite.

Cercetarea dosarului violenței din România perioadei interbelice s-a făcut prin consultarea surselor de primă mână, *e.g.* documentele găsite în Arhivele județului Cluj, respectiv fondurile Inspectoratelor de Poliție și de Jandarmi, articolele din peste douăzeci de gazete ale timpului, locale ori naționale, broșurile propagandistice legionare sau oficiale și, mai ales, relatările memorialistice ale protagoniștilor și ale martorilor epocii (peste șaiszeci de volume). Am mai folosit imaginile filmate ale adunărilor politice de atunci, preluate din diverse documentare video, mărturiile orale ale victimelor ori agresorilor implicați în acte de violență, mărturii găsite în colecții cu interviuri, ziare și culegeri de documente, anuarele statistice ale României, cât și lucrările teoretice publicate între cele două războaie mondiale.

Se cuvine să-i menționăm aici și pe predecesori, pe cei care au elaborat monografiile dedicate Mișcării Legionare, aceste lucrări constituind un punct solid de plecare în tratarea problemelor din cartea de față: Francisco Veiga, Armin Heinen și Nicolas Nagy-Talavera. Le sunt îndatorat unor autori care m-au însoțit pe parcursul formării mele ca istoric, prin cărțile lor, la cursuri, la seminare și la întâlnirile formale sau informale ale școlii doctorale, precum

Marc Bloch, Fernand Braudel, Jacques Le Goff, Philippe Ariès, Michel Vovelle, Pierre Chaunu, Georges Minois, Raoul Girardet, Raymond Aron, Alain Besançon, Mona Ozouf sau Thierry Wolton, dar și istoricilor români care au avut curajul să vadă altfel istoria – Neagu Djuvara, Pompiliu Teodor, Lucian Boia, Toader Nicoară, Alexandru Platon, Ovidiu Ghitta, Simona Nicoară, Constantin Bărbulescu ori Sorin Mitu.

Cartea de față reprezintă versiunea revizuită a tezei mele de doctorat, realizată sub îndrumarea profesorului Toader Nicoară și pregătită la Școala Doctorală „Istorie. Civilizație. Cultură”, aflată sub cupola Facultății de Istorie și Filosofie a Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj.

1. Prolog.

Asasinarea prefectului de poliție al Iașilor

REVOLUȚIILE AU FOST PUSE ÎN SCENĂ, DE REGULĂ, DE tineri intransigenți și neclintii în hotărârea lor de a schimba ordinea de drept a oamenilor mari și a bătrânilor cetății, considerată nedreaptă. Așa cum vom vedea, pornirile tinerilor de a opera schimbări bruște la nivel social nu sunt întotdeauna de bun augur, cu toate că suntem tentați să credem asta – tinerii au o imagine destul de bună în ziua de astăzi, deoarece, odată cu tranziția post-decembristă, oamenii și-au pus speranța detașării de trecutul comunist (operă a gerontocrației nomenclaturiste) în ei, în tineri.

Legiunea Arhanghelului Mihail, mișcarea violentă ce a cucerit sufletele a sute de mii de studenți, țărani, profesori, ofițeri sau preoți, la rândul ei, este creația tinerilor, a fiilor de țărani români, ajunși în marile centre universitare. Organizația a fost fondată de liderii facțiunii radicale a mișcării studentești, în anul 1927, când beneficiau deja de o notorietate considerabilă. Studenții naționaliști sau studenții creștini – cum își spuneau – ținuseră prima pagină a ziarelor de la București și din provincie, urmare a implicării acestora în cazurile spectaculoase de violență politică, din 1923 și 1924. Este vorba, mai precis, despre complotul studentesc care viza eliminarea unor rabini și afaceriști evrei, dar și miniștri români, și, respectiv, de asasinarea

prefectului de poliție al Iașilor și uciderea studentului trădător Vernichescu.

Succesul popular al crimelor comise de Codreanu, Moța și ai lor se datorează contextului cultural de după Primul Război Mondial. Ororile conflagrației au produs schimbări structurale în mentalul colectiv - moartea devenise banală, ușor de acceptat. În plus, actele de violență s-au înmulțit și din cauza numeroaselor arme de foc pe care le-au adus în țară cei întorși de pe front. Recenta universalizare a dreptului de vot (doar pentru bărbați) a adus la viață conștiințele pasive ale celor ignorați dintotdeauna. O bună parte dintre cei simpli și mulți, dezamăgiți din cauza traiului greu, au pus neajunsurile pe seama străinilor și a politicienilor vânduți străinilor. La rândul lor, intelectualii au căutat să ofere un nou sens strădaniilor lor după realizarea dezideratului Marii Uniri, mulți găsim un alt scop existențial, cel mai bine definit prin sintagma „România românilor“. Ei bine, inițial, cei ce aveau să înființeze Legiunea și-au construit aura de salvatori ai națiunii române și de apărători ai ortodoxiei tocmai pe seama acestor frustrări. Au făcut-o cu bâta în mână, la început, împotriva studenților evrei și a profesorilor potrivnici, apoi cu revolverul, în scopul eliminării politicienilor, oamenilor de afaceri, intelectualilor și ziariștilor vânduți (zice-se) evreimii. Așadar, naivitatea masei de țărani, frustrările intelighenției românești, neajunsurile studențimii și militantismul profan al preoțimii ortodoxe au constituit fundamentul succesului cocteilului mitologic asupra tinerilor, care au înțeles astfel să transforme revolverul în instrumentul dreptății.

În acest prim capitol, vom dezbate cazul foarte cunoscut în epocă al asasinării șefului Poliției din Iași, orașul lui A.C. Cuza și al lui Codreanu, unul din cele patru mari centre studențești ale României. După această incursiune, ne vom întoarce la începutul anilor '20 – în capitolele doi și trei –

pentru a înțelege mai bine mișcarea studențească naționalistă și antisemită, care a stat la baza genezei Gărzii de Fier.

În toamna anului 1924, prefectul de poliție Constantin Manciu a fost împușcat în plină zi și în văzul tuturor, chiar pe treptele tribunalului, de către Corneliu Zelea Codreanu. Lider carismatic al unei părți importante din studențimea ieșeană, acesta comite asasinatul tocmai pentru a evidenția înfăptuirea justiției populare, ca un exemplu dat românilor, nedreptățiți de autoritățile (se insinuează) vândute evreimii. Locul și momentul ales pentru aceasta avea legătură cu procesul studenților naționaliști agresați în beciurile Poliției.

Tinerii acuză brutalitatea agenților coordonați de prefectul Manciu, motiv pentru care Codreanu se erijează în apărătorul unuia dintre studenții abuzați. Atunci când lucrările procesului au fost întrerupte din cauza unor „incidente violente”, tot vacarmul s-a mutat în stradă – locul firesc al justiției populare (personale) – iar acolo, Codreanu îl împușcă pe Manciu, fără nici o ezitare: „Glonțul i-a trecut prin urechea stângă, pătrunzându-i în creier și omorându-l pe loc”¹. Alți doi ofițeri de poliție sunt răniți cu această ocazie, fiind spitalizați în stare gravă.

„Producând o vie senzație” în lumea ieșeană, crima a fost numaidecât politizată. Studenții naționaliști din urbe și-au declarat public sprijinul pentru asasin, „trimițându-i o telegramă de solidarizare”.² Într-o scrisoare deschisă adresată regelui Ferdinand, liderul studenților creștini din Cluj, Ionel Moța, arătând că acțiunile represive ale poliției „n-au putut duce decât la deznodăminte fatale.”³ Profesorul antisemit A.C. Cuza și-a apărât și el studentul favorit, publicând o filipică îndreptată împotriva ministrului liberal G.G. Mărzescu, cel „care l-a pus și l-a susținut în fruntea poliției” pe Manciu, o premisă numai bună pentru a țese o întreagă teorie conspiraționistă: „Sistemul fatal inspirat lui Manciu